

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**TÉMAT A MOTIVY PŘÁTELSTVÍ
V DÍLECH E. M. REMARQUA**

Bakalářská práce

Klára BOBREKOVÁ

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělání / Hudební kultura se zaměřením na vzdělání

Vedoucí práce Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci

podpis studenta

.....

.....

Mé poděkování patří všem, kteří mi byli oporou a motivací při psaní mé bakalářské práce. Především pak děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Danielovi Jakubičkovi, PhD., za veškerý věnovaný čas a ochotu, také za cenné rady a připomínky k mé práci.

Obsah

Úvod	
1. Dobový a literární kontext Remarquova života	
2. Panorama Remarquovy tvorby	
3. Fenomén přátelství v díle E. M. Remarquua	
Závěr	
Anotace	
Annotation	
Seznam použité literatury	
Seznam příloh	
Přílohy	

Úvod

Erich Maria Remarque byl bez pochyby jedním z nejvýznamnějších autorů 20. století. Narodil se do století, ve kterém prožil obě světové války. Tyto dvě velmi výrazné události se v nemalé míře promítly v jeho dílech. Jeho knihy čítají mnohé náměty, příběhy a osudy lidí. Právě jedním z hlavních témat jeho děl je období války. Ať už se jedná o válku v zákopech, v nemocnicích, nebo návrat po válce domů. Knihy na motivy z války jsou doslova jeho autobiografickými prožitky. V každém díle je promítnutý kus jeho osoby, jak jeho vzpomínky, prožitky a zážitky, tak také jisté osoby, které jeho životem prošly. Díky tomu nám podává obraz války a vůbec celé té doby tak, jak ji nejspíše on sám vnímal a žil. V jisté formě nám svými příběhy předává kus svého života, který se v jeho knihách méně či více odráží.

Druhým a velice častým tématem je láska. Láska, která je však v jeho dílech velmi složitá. Nenarazíme často na vztah, který by byl jednoduchý a bez problémů. To zajisté ani v reálném životě, ale rozdíl je v tom, že tyto Remarquovy vztahy většinou nekončí šťastně. Nezbytnými postavami jsou v tomto případě ženy. Bezpochyby i osobní život Remarqua byl plný žen, které velmi miloval a obdivoval. Základ pro to, aby si dokázal žen vážit a vždy se k nim choval s úctou, mu dala zcela jistě jeho matka. Smrt jeho matky také byla pro něj velikou ránou, kterou nesl opravdu těžko. Po své matce pak také převzal své prostřední jméno *Maria*. Celý život pak hledal ženu, která by mu alespoň zčásti zaplnila prázdno, které vzniklo se smrtí jeho matky. Bohužel tolik štěstí neměl, ne že by žádnou ženu nenašel, spíše ale žádná nebyla přímo tou pravou. Lze tak soudit z jeho osobního deníku, kde se o svých ženách zmiňuje.

Třetím a také velmi významným tématem jeho knih bylo přátelství. Nenajdeme v celé jeho tvorbě knihu, kde by nebyl vyobrazen přátelský vztah. Pravda, bez toho by se příběhy psaly asi těžko. Každý z příběhů a jiných vztahů je však velmi odlišný, zároveň si jsou ale zdánlivě velmi podobné. Také v těchto příbězích Remarque zanechal kus sebe samého. Byl velmi přátelský člověk a měl kolem sebe opravdu mnoho osobností. Těch nejbližších přátel měl ale poskromnu, znamenali však pro něj neodmyslitelné. Už od dětství se Remarque často stěhoval a měnil domov, a tak neměl žádné stále místo, žádnou jistotu. Tu jistotu a určitý druh zázemí právě hledal ve svých stálých přátelích.

V této bakalářské práci je mým cílem zamyslet se nad pojmem přátelství a analyzovat, jak s tímto pojmem ve svých dílech zachází E. M. Remarque. Všímáme si tedy aspektu přátelství na konkrétních ukázkách, dokládáme, z jakých kořenů přátelství v jeho díle vyrůstá, jak se projevuje a jak se proměňuje.

1. Dobový a literární kontext Remarquova života

Erich Maria Remarque byl jedním z mnoha spisovatelů, kterým jejich životy prolhnuly dvě z nejzásadnějších a nejtragičtějších historických událostí. Tím nemám na mysli nic jiného než první a druhou světovou válku. V roce, kdy začala první světová válka, tedy roku 1914, bylo Remarquovi pouhých 16 let. Krásný mladistvý věk, ale nehezká doba a situace. Na frontu nastoupil o dva roky později, tedy jako osmnáctiletý. Brzy byl však vážně raněn a zbytek války trávil v lazaretu.

První světová válka nese také označení zákopová válka. O zákopové válce a boji front se můžeme dočíst mnohé, můžeme je dokonce spatřit v mnoha zfilmovaných historických dokumentech, ale to neznamená, že bychom si byli schopni představit tu hrůzu, strach a bezmoc, co vnímali lidé, kteří to opravdu prožili. „*Této války se účastnilo 28 států, které do vojsk povolaly přes 70 milionů osob. Ztráty dosáhly zhruba 10 milionů mrtvých. Stará Evropa vykrvácela na bojištích a nová musela teprve vzniknout.*“¹

Jako většina mladých mužů v té době, nastoupil i Remarque do vojenské služby, za účelem bránit svou vlast. Erich byl aktivním členem Mládežnické jednotky v Osnabrücku, ve které byla většina chlapců v jeho věku, dalo by se říct, že to byla běžná součást života jeho vrstevníků. Následně neustálým a opakovaným vlasteneckým přesvědčením jejich kantora podlehl mladý Remarque spolu s několika svými spolužáky náporu a ze školních lavic vstoupili přímo do války bránit svou vlast. Ovšem ani zdaleka netušili, co je za nedlouhou chvíli čeká. Veškerá minuta a každý okamžik se Erichovi nesmazatelně vryly do paměti, všechny ty bezmocné a stresující zážitky ho poznamenaly natolik, že je chtěl zaznamenat. Právě v této chvíli Remarque nesmazatelně vstupuje do literatury, a to v roce 1929, kdy vzniká jeho druhý knižně vydaný román s názvem *Na západní frontě klid*.² Tento román v sobě skrývá otřesné vzpomínky, detailní popisy a všechny ostatní hrůzy, které si autor odnesl ze zákopů první světové války. A právě toto jeho dílo se dostalo velmi rychle do oběhu a z Remarquova se tak stal uznávaný a známý spisovatel.³

¹ *Dějiny evropské civilizace*. Praha: Paseka, 1995. ISBN 80-7185-011-x.

² BALAJKA, Bohuš, Ladislav SOLDÁN a Emil CHAROUS. *Přehledné dějiny literatury*. Vyd. 4., ve Fortuňě 3. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-781-2.

³ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3. str. 9-11

Nástup vojáků na frontu vypadal ve všech evropských centrech podobně. Davy lidí hlásajících vlastenecká hesla s nadšením a hrdostí. Krátce na to se však prvotní nadšení změnilo ve strach a boj o holý život. Účast ve válce Remarque ovlivnila na tolik, že chtěl své pocity a vzpomínky zaznamenat věčně, tedy přenést na papír. „*Náměty k románům Remarque čerpal z různých epizod svého života.*“⁴ Autor se ve svých dílech nezabýval pouze tématem války, ale také začleněním zpět do společenského života po válce. Nejlépe to vystihuje motto jeho bezpochyby nejslavnějšího díla, které ho okamžitě vyneslo na vrchol tehdejší literatury ve světovém měřítku. Není jím žádný jiný titul než už zmiňovaný „*Na západní frontě klid – pokus podat zprávu o generaci, která byla zničena válkou - i když unikla jejím granátům.*“⁵ To je také důvod, proč generaci autorů, kteří byli poznamenáni světovou válkou, nazýváme „ztracená generace“.

Název „ztracená generace“ je však třeba objasnit. Tento výrok proslavil Ernest Hemingway, který do této generace také neodmyslitelně spadá, a to ve svém díle „*Fiesta.*“ Prvně však tento výrok přišel na svět ve znění „*Vy všichni mladí, kdo jste sloužili ve válce, jste ztracená generace.*“⁶, a to z úst spisovatelky Gertrudy Steinové, která během války pracovala jako dobrovolnice v nemocnici. Do této generace však původně patřili jen a výhradně američtí autoři, například John Steinbeck, Francis Scott Fitzgerald nebo Edward Estlin Cummings, tudíž nemohla být řeč o našem Remarquovi. Erich Maria Remarque se do této generace však začlenil právě díky tomu, že ve svých dílech zpracovával podobná témata, tedy témata války a životu po ní. Můžeme to tedy brát tak, že představuje jakýsi náš Evropský pól generace. Nicméně oficiálně ho do této skupiny autorů zařadit nemůžeme, protože se jedná opravdu pouze o americké autory.⁷ Nazývejme to však dále ztracenou generací, už víme, o čem je řeč, a řekněme si něco o jejich autorech, kterým se Remarque velmi podobal. Spisovatelé, kteří zažili reálnou podobu první světové války, patří do skupiny, která se nazývá „Ztracená generace“. Je to „*Skupina amerických spisovatelů, kteří dospěli během*

⁴ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.

⁵ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.

⁶ MONK, Craig. *Writing the Lost Generation: Expatriate Autobiography and American Modernism*. Iowa City: University of Iowa Press, 2008. ISBN 978-1-58729-689-5

⁷ VÍCHOVÁ, Klára. \textit{Gertruda Steinová a ztracená generace} [online]. Hradec Králové, 2016 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/tw0de3/>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Jan Suk.

první světové války a svou literární reputaci si vybudovali ve 20. letech 20. století.“⁸ Můžeme říct, že to byla generace mužů, veteránů z první světové války. „*Erich Maria Remarque patřil ke generaci, která se v letech dospívání ocitla v zákopech první světové války.*“⁹ Patří zde autoři, kteří své mládí prožili s hrůzou v zákopech, zoufalstvím na bojištích, nebo s bezmocí v polních vojenských nemocnicích. Zkrátka si po válce odnesli jizvy nejen fyzické, ale také psychické. Válka se v nich podepsala na tolik, že autoři, kteří ji přežili, už většinou o jiných tématech nepsali, nebo jej alespoň náznakem vsunuli do pozadí veškerých svých děl. Přeci jen je to ohromně silná životní zkušenost, která zanechala veliké vrásky na duši každého, kdo válkou prošel. Mladí muži tak byli vrženi do boje, aniž by znali jeho reálnou podobu a následky. Mladistvá naivita způsobila nadšení, které v lidech vyvolalo pocit ještě většího nadšení a hrdosti z boje za svou vlast. Netrvalo však dlouho a prvotní nadšení opadlo. Nástup na frontu vše změnil v jediné vteřině. Ocitli se na poli, kde jim litaly granáty nad hlavami, viděli umírat své kamarády, báli se o vlastní život. Vojákům, kteří překonají prvotní šok a nepadnou dříve, než zjistí, co to válka vlastně je nezbývá nic jiného, než se zcela obrnit, otupit mysl a bojovat. V takovém prostředí se za pár chvil stane z dítěte dospělý chlap. Během té doby, kterou vojáci tráví v zákopech můžou jen doufat, že se vrátí zpět domů. Když má voják štěstí a přežije nástrahy, které ho potkaly na bojišti a třeba je pouze raněn, dostane se do vojenské polní nemocnice. Otázkou zůstává, jestli se to dá nazvat štěstím. V polních nemocnicích byly stovky trpících, raněných a umírajících vojáků. Zoufalí lékaři, kteří nevěděli, co dříve a museli segregovat vojáky na ty, které ještě má vůbec smysl zachraňovat, a ty, které ponechají napospas osudu. Kvůli velikému množství pacientů brzy docházely zásoby léků a zdravotnického materiálu. Prováděly se tak zbytečné zákroky, amputace, nebo se raněný pomoci ani vůbec nedočkal. Smrt byla každou chvíli na blízku. Sám Remarque se v jedné takové nemocnici ocitl. „*Tato místa nazývá mučírny.*“¹⁰, tato slova se můžeme dočíst v zápiscích z autorova deníku. Během války byl Remarque raněn a následně se dostal do nemocnice. Bylo v zájmu každého vojáka, který se z fronty dostal do „úkrytu špitálu“, aby zde zůstal co nejdéle a nemusel se vrátit zpět pod palbu

⁸ Lost Generation – American literature. Britannica.com. [online]. [2023] [Accessed 2023-05-08]. Přístupné na: <http://www.britannica.com/topic/Lost-Generation>

⁹ BALAJKA, Bohuš, Ladislav SOLDÁN a Emil CHAROUS. *Přehledné dějiny literatury*. Vyd. 4., ve Fortuňě 3. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-781-2.

¹⁰ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.

nepřítele. Remarque nebyl výjimkou, i on se obával návratu na frontu, a tak se snažil být v nemocnici užitečným a nepostradatelným. Dobrovolně vypomáhal v různých kancelářích nemocnice, dokonce sám přišel s nápadem organizovat kulturní večery a koncerty pro raněné a nemocniční personál. Při takových příležitostech hrál na klavír a přednášel poezii. Za tuto veškerou výpomoc tak často dostával povolení k návštěvám své smrtelně nemocné matky v Osnabrücku. Na frontu už se po zranění opravdu nevrátil. Německo totiž kapitulovalo dříve, než se Remarque stihl dostat z nemocnice.¹¹

Co je však vsutku zajímavým poznatkem a méně známou událostí z tohoto období autorova života, je fakt, že ve stejné době na německé straně západní fronty sloužil i jiný rakousko-německý voják v hodnosti desátníka, který se jmenoval Adolf Hitler, tehdy sedmadvacetiletý. Mladý Hitler zde působil jako vojenský doručovatel, to znamená, že běhal v prvních liniích pod palbou nepřítele a roznášel písemné rozkazy velitelů. Bojovali na stejné straně fronty, za tutéž věc a možná i ve stejných zákopech, pro oba to byla jistě první válečná otřesná zkušenost. Oba vojáci byli v této válce raněni, oba si našli svého psa po útoku v nepřátelských zákopech a oba později píšou knihy. Tímto ale však jejich podobnost končí. Dnes už víme, že u obou mladých vojáků, kteří byli ve „stejnou dobu na stejném místě a ovlivnění stejnými prožitky“ vyústila tato událost naprosto odlišně. Po válce se jeden z nich stal nejznámějším a nejčtenějším spisovatelem tehdejšího století, zatímco druhý skončil jako nejznámější a nenáviděný válečný zločinec, který měl na rukou osudy nespočetně mnoha lidí.¹²

Vraťme se ale zpět k tématu. Ti vojáci, kteří pak to štěstí měli a domů se z fronty nebo špitálu vrátili, zjistili, že doma už to není tak, jak to bylo předtím. Život na frontě, mimo okolní svět a realitu vojáky vyřadil ze sociálního života na tolik, že už se nedokázali začlenit zpět. „*Remarque brzy pochopil situaci, ve které se on i jeho kamarádi z fronty nacházeli, a nazývá svou generaci ztracenou. V jeho deníku nacházíme větu: „Tato generace byla zničena válkou, přestože unikla jejím granátům.“ Veteráni měli pocit, že se jim vyčítá, že válku přežili.*“¹³, je tedy zřejmé, že i on sám se považuje za autora z takzvané ztracené generace. Mnohdy se jim nedostávalo porozumění a byli vnímáni jako nepřizpůsobiví. Není taky divu, mnoho

¹¹ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3. str.12-17

¹² Tamtéž str.10-11

¹³ Tamtéž

jejich kamarádů už se mnohdy ani nevrátilo. Lidé, kteří neprožili válku v zákopech postrádali reálnou zkušenost, a tak nemohli s vojáky, kteří se vrátili domů, soucítit. Život byl zkrátka najednou úplně jiný. Není překvapením, že mnoho vojáků pak skončilo v léčebnách, závislých na omamných látkách, nebo si později vzali život dobrovolně. „Generace byla „ztracena“ v tom smyslu, že její zděděné hodnoty již nebyly v poválečném světě relevantní.“¹⁴

Z mladých mužů, kteří měli život před sebou se najednou stali nekompromisní, neformovatelní a zákony války oštěřilí muži. Nevěděli, jak znovu začít a kde se uchytit, jako dospělí totiž reálný život neznali, znali pouze zákon boje o holý život, pud přežití. Sám Remarque napsal do svého deníku „*Naučil jsem se být vojákem a smířil jsem se s tím, že musím bojovat, ničit a zabíjet. Po skončení války jsem ničím, protože nic jiného neumím*“¹⁵, čímž vyjádřil zklamání a bezmoc po konci války.

Remarque tedy nebyl zcela jediným autorem zpracovávající téma války. Mimo válečnou tematiku byla také jejich díla charakteristická střídáním pohledů různých postav, nebo jinou než chronologickou strukturou děje. Další díla napsaná autory přímo americké ztracené generace, jsou například *Petr a Lucie* od Romaina Rollanda, *Sbohem, armádo* od Ernesta Hemingwaye nebo například *Na prahu ráje* od Francise S. Fitzgeralda. Všechna tato díla a mnoho dalších v sobě nesou veliký odkaz, varování a třeba jen zlomek hrůz a běsů, které vojáci, nebo i prostí lidé zažívali během válečných let den co den. Vznikají tak opravdu ikonická a celosvětově známá díla, protože jejich síla a myšlenka je nepomíjivá, stejně tak jako um a talent, který tito autoři měli. Jestli chcete napsat dílo o válce, musíte o tom umět nejen mluvit, ale hlavně to umět přenést na papír. Umět to napsat tak, aby to lidé chtěli číst. Třeba ač čtou temné a těžké řádky, nedokážou knihu odložit. Erich Maria Remarque je rozhodně jedním ze spisovatelů, komu se toto podařilo a nemusí být tak důležité, zda do generace patřil nebo nepatřil, jeho odkaz je zcela jasný. Nemůžeme mu opomenout, že psal všechna svá díla, ať už byla jakkoliv těžká, s jistou noblesou a elegancí. Možná to je jeho detailními popisy krajiny, možná nevyřčenými myšlenkami postav, každý v tom může vidět něco jiného. A možná je to tím, že psaní pro našeho autora bylo vysvobozující, byla to taková jeho vlastní psychoterapie. „*Román jsem napsal během šesti týdnů v listopadu a prosinci,*

¹⁴ Lost Generation – American literature. Britannica.com. [online]. [2023] [Accessed 2023-05-08]. Přístupné na: <http://www.britannica.com/topic/Lost-Generation>

¹⁵ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.

bez plánu a velkých úprav. Po dopsání poslední kapitoly jsem se cítil vysvobozený. ¹⁶, tyto řádky taktéž můžeme číst v jeho osobním deníku, kde se vyjádřil ke svému románu, která právě hovoří o jeho osobních prožitcích z první světové války. Konečně byl osvobozen od vzpomínek na válku. Tím románem není žádný jiný než *Na západní frontě klid*.

Výjimkou ale nebyla ani druhá světová válka, která autorův život zasáhla v podobné míře, ač před ní stihl emigrovat do USA. Během ní totiž byla popravena jedna z jeho sester, což autora velmi zasáhlo. „*Rozhodli jsme se Vám udělit trest smrti proto, že nemůžeme potrestat Vašeho bratra, budete tedy trpět za něj.*“ ¹⁷, tak zněla slova, která Elfrida, sestra Ericha, slyšela těsně před smrtí. Právě tato nešťastná událost se později stala impulsem pro napsání románu *Jiskra života*, který Remarque své sestře posmrtně věnoval. Nemůžeme se divit, že si po zbytek svého života autor sám dával sestřinu popravu za svou vinu. V okamžiku nastolení nacistického režimu v Německu se Remarque dostal na index zakázaných autorů. Režimu se pochopitelně nelíbil, protože popis války v jeho dílech se jim značně nehodil a zcela jej popřeli. V roce 1938 byl Erich Maria Remarque dokonce zbaven Německého občanství. Jeho knihy byly veřejně páleny s mnoha dalšími texty jeho soudobých autorů. V roce, kdy začala druhá světová válka, se Remarque přestěhoval do New Yorku, kde po nějaké době získal americké občanství. Jako doma se však Remarque ve státech nikdy necítil, sice si je zamiloval, ale domovem jeho srdci byla vždy Evropa. ¹⁸

Od té doby muselo uplynout dvacet let, aby se Remarque podíval zpět do své rodné země. Není se tedy proč divit Remarquovu antifašistickému postoji. Útočištěm mimo Ameriku mu také byla vila v Portu Roncu ve Švýcarsku, kam se vždycky rád vracel.

¹⁶ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Tamtéž str. 7-84

2. Panorama Remarquovy tvorby

Jeho prvotinou ve spisovatelské tvorbě byl článek *Nadšení a úsilí brigády mladých*, který byl vydán v místních novinách. Tento článek Remarque napsal ve svých šestnácti letech. To značí, že Remarque se o psaní zabýval už ve svém mládí, ještě než nastoupil do války.¹⁹ Remarque po válce začal pracovat jako kantor, toto povolání ho však nenaplňovalo a díky neshodám s jeho nadřízenými toto zaměstnání úplně opustil. Vystřídal více různých profesí, než se dostal zase ke psaní. Jeho počátky podpořily pracovní příležitosti v různých novinových a časopisových redakcích.

Na začátku roku 1921 začal působit jako divadelní kritik, a to nepodtrhlo pouze jeho dráhu spisovatele, ale také umělce. V této době se však především věnoval tvorbě publicistické. Díky svému mladému aktivnímu přístupu novináře získává nové kontakty a různé konexe. V tomtéž roce v březnu vychází v novinách článek, který je poprvé podepsán jeho novým jménem, tedy jménem, pod kterým ho dnes známe, a to je Erich Maria Remarque. Autor ve své době přišel se zcela novou neorealisticou formou, kterou prolíná s romantismem. O Erichovi je známo, že celý svůj život trpěl komplexem méněcennosti. Můžeme se tak domnívat, že svým psaním chtěl dosáhnout jakéhosi osobního uznání.²⁰

V Remarquově umělecké tvorbě se s prvotinou setkáváme v roce 1920, kdy vydal svůj první román *Říše snů*. V roce 1924 pak dokončil svůj druhý román *Gam*. Obě tyto rané prózy později Remarque nepovažoval za umělecky skvostné a litoval, že je vůbec napsal. Za jeho života zůstaly téměř nepoznané širším publikem. V tom samém roce publikuje mimo jiné svou malou příručku s názvem *Míchání alkoholických koktejlů*. Jak je známo, Remarque měl alkohol rád při posezení s přáteli, nebo při tvorbě děl. Dokonce byl i velmi znalý, byla to jedna z jeho zálib. Podle všeho si ale nemyslím, že by se zrovna Remarque někde opíjel každý večer do němoty, o tomto není řeč. Alkohol pouze elegantně lemoval společenské večery, nebo dlouhé dny samoty při práci. V zápiscích jeho deníku můžeme nalézt toto jeho vysvětlení: „*Když jsem úplně střízlivý, nenapišu dobrý román. Moje spisovatelské umění je přímo závislé na*

¹⁹ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3. str. 8-13

²⁰ Tamtéž str. 22-24

množství alkoholu, které při psaní vypiji...“²¹ Jak to tak ale bývá, za celý život se to nasčítá a někde se to musí časem projevit. Projevilo se to v pozdějším věku na autorově zdraví.

Vraťme se k umělecké tvorbě. V roce 1925 Remarque začíná psát svůj další román *Stanice na obzoru*. O dva roky později tento román začíná vycházet na pokračování v časopise, kde tou dobou publikoval. V časopise tento román vychází pod názvem *Závod Vandervelde*. Tento román byl knižně vydán až kolem roku 1961 a to pod názvem *Nebe nezná vyvolených*. Jeho prvním úspěšně vydaným románem se stal *Na západní frontě klid*, který po napsání ještě několik týdnů ležel na stole autora. „*Je to Protiválečný román odehrávající se během 1. světové války se opírá o Remarqueovy osobní zkušenosti z války, aby zobrazil širší deziluzi této éry.*“²² V létě roku 1928 byl román vydán a v lednu 1929 už se stal v Berlíně nejznámějším románem. Celkově mělo toto dílo zjevně největší ohlas, jednalo se totiž o román popisující 1. světovou válku, která už byla sice mnohými pozapomenuta, ale zároveň v hloubi každého hluboko vryta. Tento román mu vynesl nominaci na Nobelovu cenu jak za mír, tak za literaturu, nominaci nakonec však v zisk neproměnil.

V roce 1930, kdy se konala premiéra filmu podle výše zmíněného románu Remarque začal v časopise na pokračování vydávat ještě nedokončený román *Cesta zpátky*. V dubnu o rok později román vydává knižně již dokončen. U čtenářů se Remarque stává významnou spisovatelskou osobností, na druhé straně však ještě více popudil proti své osobě nacisty. Následně byl nacisty odsouzen a stíhán. Jeho romány byly nacisty dokonce zakázány a hromadně ničeny. To však Remarquu nezastavilo a dále pracoval na svém dalším díle, kterým byl román *Tři kamarádi*. Původně se měl tento román jmenovat *Pat* podle jména hlavní ženské postavy, nakonec se ale rozhodl pro název, pod kterým román známe dnes. Tento román v roce 1937 vychází knižně v USA. „*V tomto románu se objevují hned tři oblíbené Remarquovy životní požitky. Lásky k ženám, kamarádská společnost s lahví dobrého alkoholu a automobily. Patricie Hollmannová je obrazem jeho bývalé manželky Jutty Zambonové. Patrice Hollmannová ovšem oproti Juttě oplývá daleko příjemnějšími vlastnostmi.*“²³ Dalším románem, který následoval a vycházel v časopise na pokračování byl *Miluj bližního*

²¹ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribun EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.

²² Erich Maria Remarque. Britannica.com. [online]. [2023] [Accessed 2023-06-18]. Přístupné na: <https://www.britannica.com/topic/All-Quiet-on-the-Western-Front-novel>

²³ KRAJÍČKOVÁ, Kamila. *Válka a láska z pohledu prozaických děl Ericha Marii Remarquu*. 2018.

svého, který byl rozpracován od roku 1938 a dokončen o rok později. Během psaní tohoto románu se mu však v hlavě rodil námět na další jeho román, kterým se stal *Vítězný oblouk*. Rukopis tohoto románu byl dokončen až v letech 1944, kdy už byl Remarque z Evropy dávno pryč za oceánem. První kapitoly vycházely také na pokračování v časopise. Své knižní podoby se dočkal až koncem roku 1945. Kniha vyšla v Americe, kde Remarque v tu dobu žil, o rok později se však mohla dostat i do rukou evropských čtenářů, kdy vyšla v květnu v Curychu.

V roce 1950 nastává další ze zlomů v Remarquově životě, rozchází se s ním jeho milovaná dlouholetá přítelkyně. Po tomto odloučení Remarque vyhledal odbornou pomoc a jeho lékař mu doporučil se z toho vypsát. Na scénu přichází nový rukopis, který nenesl žádný název, v jeho denících se však často objevuje název *Země zaslíbená*. Tento román se však nakonec stal *Stíny v ráji*. Od roku 1951 pak Remarque usilovně pracoval na svých románech *Čas žít, čas umírat* a *Jiskra života*, který byl věnován na památku Erichové, nacisty popravené, sestry. *Jiskra života* knižně vychází roku 1952. Jak je známo během druhé světové války pobýval Erich v USA, a tak reálnou podobu v Evropě znát nemohl. Není tedy pochyb, že k tomuto románu, kde popisuje krutý život vězňů v koncentračním táboře, musel vynaložit hodně úsilí a času, aby tento román mohl sepsat a dát mu reálnou podobu. Roku 1953 pak dokončuje i román *Čas žít, čas umírat*, který tvořil během druhé světové války v USA. Tato verze však neprošla korekturou a vydavatel požadoval jeho přepracování, původní a neupravená verze se tak na svět dostala až roku 1989.

V tomtéž roce 1953 se Remarque rozhodl napsat svou první divadelní hru, která se nazývala *Poslední stanice*. Tato hra uvedla svou premiéru roku 1956 na Berlínském kulturním festivalu. Hra měla veliký úspěch, a tak se Remarque pokoušel o dráhu divadelního tvůrce. Po několika neúspěších však došel k závěru, že toto nebude to pravé a vrátil se ke svým románům. Hra *poslední stanice* se ale své finální podoby dočkala až v roce 1964. V roce 1954 ještě přichází Erichova prvotina v podobě filmového scénáře pod názvem *Poslední akt*. Tento film však bohužel úspěch publika nesklidil.

Ke konci roku 1954 Remarque pokračuje ve psaní dalšího románu, a tím byl *Černý obelisk*, který v Berlíně vyšel roku 1956. Pak také roku 1956 se přiklání zpět ke své publicistické tvorbě, kdy v *Daily Expressu* Remarque publikuje svůj článek s názvem

„*Bud' ostrážitý.*“ Tímto článkem Remarque vyčítá německé vládě, že stále nevyvodila patřičné důsledky poválečným zločincům.

Dalším knižně vydaným románem se stala *Noc v Lisabonu*, která vznikala dlouhá léta před tím, a to na pokračování v časopise. Knižně však vyšla až v roce 1962. Tento román byl věnován jeho druhé manželce Paulette G. Remarquové.

Konečně se dostáváme k autorově poslednímu románu, který byl vydán až jeho ženou Paulette po jeho smrti. V Erichově stole bylo nalezeno 6 různých závěrů a několik názvů. Paulette s literárním agentem vybrali tu verzi, která se jim zdála úplnou a o zbytek se postaral americký nakladatel. Na žádost Paulette se však román jmenuje *Stíny v ráji*, často ale známý pod názvem *Zaslíbená země*. Tento román vychází roku 1971.²⁴

Z celého výčtu můžeme vidět, že Remarquovou doménou se staly romány, zejména pak válečné a poválečné. Mnoho z nich bylo i zfilmováno, kromě románu *Na západní frontě klid*, však žádný z nich nepřinesl očekávaný úspěch. Volme tedy raději knihu. Mnoho z románů bylo také vydáváno v časopisech na pokračování, svou celistvou knižní podobu dostaly až později. Remarque, který začínal jako publicista, se dostal až na vrchol umělecké tvorby. K publicistické tvorbě se autor během života vracel pouze zřídka. Okusil také filmovou a divadelní sféru, ať už jako kritik, scénárista, nebo když napsal celou divadelní hru. Nepřineslo to však takové ovace jako jeho knižní romány.

²⁴ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.

3. Fenomén přátelství v díle E. M. Remarqua

Na začátek by se hodilo objasnit, co to vlastně znamená přátelství. Definovat přátelství, tedy vztah mezi dvěma, či více osobami, ale není vůbec jednoduché. Existuje mnoho různých definic a významů pro tento pojem. Navíc to každý člověk může vnímat tak trochu po svém, a tedy jinak než někdo druhý. „Říká se, že přátelský svazek je silnější než pokrevní nebo příbuzenský, protože své přátele jsme si vybrali sami, kdežto rodiče nám byli dáni osudem. Definice přátelství není jednoduchá. Pod tímto pojmem se můžeme setkat se širokým spektrem vztahů od těch „s nimiž si tykáme“, až po hluboké a trvalé vztahy „na život a na smrt“ V moderní společnosti je ideál přátelství spojen se svobodnou volbou, s důvěrou, věrností a solidaritou. Přátelství je bezesporu jedním z nejsilnějších pojítek mezi lidmi. Vytváří pevné, často celoživotní svazky, přinášející člověku radost a uspokojení. Projevuje se porozuměním pro druhého, pochopením jeho myšlení a jednání a ochotou mu pomoci.“²⁵ Osobně se přikláním k této definici přátelství, je v ní totiž řečeno všechno, co by mělo přátelství obsahovat a co nám do života přináší.

Jak přátelství vnímal sám autor? Co pro něj vlastně přátelství (přátel) představuje?: „Jsou pro mě víc než život, hlasy, které jsou víc než mateřská láska a víc než strach; jsou tím nejsilnějším a nejkonejšivějším, co existuje: jsou to hlasy mých kamarádů.“²⁶ Domnívám se, že to vystihuje mnohé a je řečeno vše, co řečeno být má.

Přátelství je také řazeno mezi sociální potřeby člověka, odborně toto nazýváme potřeba afiliace – tedy sociálního kontaktu, která přestupuje v potřebu přátelského vztahu – tedy mít ve svém okolí člověka, kterému mohu důvěřovat. U toho to zdaleka nekončí, mohli bychom pokračovat potřebou vzájemnosti, což znamená být v něčí péči a o někoho také pečovat. A mohli bychom se dostat až k potřebě lásky, tedy být milován, vážen, uznáván jako člověk „sui generis“²⁷ a potřeba milovat někoho.²⁸ Přátelství jako takové ale může mít více podob a v různých situacích se může

²⁵ VOŘÍŠEK, Karel a Jitka VYSEKALOVÁ. *Jak být přesvědčivý a neztratit se v davu*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5385-0.

²⁶ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.

²⁷ sui generis – lat. Význam slova - svého druhu, dobře definovaný, rozlišitelný

²⁸ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-568-4.

projevovat různě. My se zkusíme na některé z těchto různých podob přátelství zaměřit a najít jejich význam v různých dílech E. M. Remarqua.

Vzájemná interakce mezi lidmi a jejich potřeba navazovat a utvářet vztahy je důležitá pro každého z nás. „*Poskytuje nám tzv. konsenzuální chápání sociální reality, které bychom mohli vysvětlit tak, že skrz vztah k jinému člověku, kterého nějakým způsobem ctíme a respektujeme, lze reflektovat danou situaci či jednání a tím si ověřit, co je správně a co už ne.*“²⁹ Příkladem může být nějaká nepříjemná situace, samotná přítomnost druhého člověka nám totiž pomáhá snížit úzkost a bilancuje situaci tak, že se v ní dokážeme lépe orientovat. Vztah s námi blízkou a důvěrnou osobou přináší vzájemnou sounáležitost, sympatie, pocit bezpečí, a hlavně útěchu nebo úlevu i v těch nejnáročnějších situacích, které nám způsobují bolest. Vztah s blízkým přítelem pak v nás vyvolá pocit důvěry a zájem ze strany druhého, od takového člověka můžeme očekávat pomoc a podporu, budeme-li ji potřebovat, a právě toto nám přináší zmiňovaný pocit bezpečí.³⁰ To sám zmiňuje Remarque ve svém díle *Tři kamarádi* - „*Přátelství není jen o tom, že máš někoho, s kým si můžeš povídat a smát se. Je to o tom, že máš někoho, kdo ti pomůže v těžkých chvílích a kdo tě podpoří v tvých rozhodnutích.*“³¹ Je to pouze jeden z mnoha jeho citátů, kterým popisuje přítele a přátelství jako takové. Je však velmi výstižné a dokazuje to předešlou definici, kterou jsme použili pro popis přátelství výše. Jak tato definice vypadá v praxi, tedy v ukázce přímo z jeho jiného díla, která nese podobné rysy?

Ovážu mu ránu; zdá se, že holenní kost je roztržena. Je to rána do kosti a Kat sténá zoufale: „Ted ještě - právě teď ještě -“ Těším ho, „Kdo ví, jak dlouho ta sviňárna ještě bude trvat! Ted' jsi zachráněn!“ Rána začíná prudce krváčet. Kat nemůže zůstat sám, abych se pokusil sehnat nosítka. Nevím taky, kde je tu blízko nějaké stanoviště sanitářů. Kat není moc těžký; proto ho vezmu na záda a jdu s ním na obvaziště. ... Ale přes to trvám na tom, abychom šli dále, neboť terén je nebezpečný. „Půjde to zas, Kate?“ „Musí to jít, Pavle.“ „Tak tedy jedem!“³²

²⁹ Význam přátelství či přátelského vztahu mezi klientem a terénním sociálním pracovníkem: bakalářská práce / Veronika Šamánková, DiS.; vedoucí práce: Mgr. Ing. Ondřej Fischer. Praha. 66 s.

³⁰ . VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. Sociální psychologie, Grada, 2. přepracované vydání 2008, ISBN 978-80-247-1428-8.

³¹ REMARQUE, Erich Maria. *Tři kamarádi*. Vydání sedmé (v Euromedia Group třetí). Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Ikar, 2017. ISBN 978-80-249-3367-2.

³² REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.

V ukázce se vyskytují dvě postavy, jsou to mladý voják Paul a jeho velitel roty, zároveň dobrý přítel Stanislav Katczinsky – Kat. Ve chvíli, kdy je Kat zraněn, Paul ani na vteřinu nezaváhá a bere ho na ramena, aby ho dostal do bezpečí. Pro ně oba je to bezpochyby náročná cesta. Jeden navzájem druhého podporují a snaží se společně dostat do bezpečí. Být tam Kat sám, jen těžko se dostane do bezpečí, tak samo Paul, možná by už neměl ani motivaci se někam skrýt. Ale tím, že v takové nelehké situaci jsou spolu a jsou svým způsobem, jakožto přátelé, zodpovědní jeden za druhého, snaží se tak vymyslet, jak se odsud dostanou živí. Jeden druhému důvěřuje, že právě společně mají šanci to zvládnout.

Máme klasifikovány tři stupně důvěry v blízkých vztazích. Bezpečí a jistotu, že se o nás druhý člověk postará můžeme pociťovat v tom nejvyšším stupni důvěry. Víme, co od druhého člověka očekávat a jsme si jisti, že nám pomůže. Jsme schopni se na něj v každé situaci spolehnout.³³ Zde se znova setkáváme s tím, že nám jistá stoprocentní důvěra dodává pocit bezpečí. Může to však být poměrně odlišný pocit, jestliže se na to podíváme z pohledu ženy, která dostává jistého pocitu bezpečí od muže. Nemusíme hovořit o partnerovi, zůstaňme stále na přátelské rovině. Žena je odjakživa chápána jako něžné pohlaví, já jsem tohoto názoru zastáncem. Je tedy samozřejmostí, že by muži měli své, a nejen své, ženy chránit a poskytnout jim tak očekávané bezpečí.

Chci, abys ležel vedle mne a utěšoval mě, až se probudím. Chtěla bych být strašně sentimentální a být utěšována a znovu s tebou usnout a cítit podzim a zapomenout na něj a znovu jej cítit.“

„Zůstanu u tebe.“

„Dobrá. Lehnete si a budeme cítit jeden druhého. Naproti v zrcadle budeme vidět své obličej a budeme naslouchat bouři. Naše oči se chvílemi vyděsí a trochu potemní, až ji uslyšíme. Pak mě k sobě přivineš a budeš mi vyprávět o Florencii a Paříži a Benátkách a o všech místech, kde spolu nikdy nebudeme.“

„Nikdy jsem nebyl v Benátkách, ani ve Florencii.“

„Ale můžeš o tom vyprávět, bude to, jako bys tam byl. Možná že se rozbřečím a budu vypadat ohavně. Když brečím, tak je po kráse. Ale ty mi to odpustíš, i tu mou sentimentalitu.“

³³ Rempel, J. K., Ross, M., & Holmes, J. G. (2001). Trust and communicated attributions in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), 57-54.

„Jistě.“

„Pak tedy pojd' a řekni mi, že mě miluješ, že mě budeš vždycky milovat a že nikdy nezestárneme.“³⁴

Pocit bezpečí ženy, která je v blízkosti muže, kterého považuje za svého přítele. Vztah Rosse a Nataši byl sice zvláštní, on si své city velmi střežil, dokonce i ty k Nataše zprvu zcela zpochybňoval. Za to Nataša své city projevovala mnoha mládencům, které často střídala. Nataša byla krásná modelka, která se o ostatní věci příliš nezajímala, a tak by si člověk řekl, že si s Rossem ani nebude mít o čem moc povídat. On byl přeci jen více vzdělanější, zajímal se o umění, a hlavně dění ve světě, zejména Evropě, ze které utekl. Co se jeho vzhledu týče, nevíme, jak vypadal, ale podle jeho chování a charakteru si můžeme domyslet, že na svůj vzhled moc nesázel a model to nejspíše nebyl. Zvláštní, že se tak dva odlišní lidé mohou dát dohromady, že? Všem je lidově známo, že protiklady se přitahují, a není tomu jinak ani v tomto případě. Co bylo jejich důvodem proč jim spolu bylo tak dobře? Tím důvodem může být právě zmiňované přátelství, pochopení, sounáležitost, pocit důvěry a jistoty. V tomto smyslu chápeme jistotu, jako nějaké zastání, nebo právě bezpečí. Každý z nás jistě nějaký vztah už prožil. Dovedete si ale ten vztah představit bez vzájemného přátelství? Nebo dokonce důvěry? Možná se ve vašem okolí nachází nějaké vztahy bez důvěry, posuďte však sami, jak moc vám připadají kvalitní. Přátelství bez důvěry však neexistuje. O nikom neřekneme, že je náš přítel, nevěříte-li mu. V partnerských vztazích, ač by nemělo, to tak bohužel někdy bývá, všichni se ale asi shodneme na tom, že vztah bez důvěry smysl zcela postrádá. Zjevně jakýkoliv vztah nemá bez důvěry smysl, nemůžeme přeci budovat a stavět na něčem bez kousku důvěry. Tak samo můžeme vyvodit, že vztah bez přátelství smysl také postrádá. Náš partner není někdo s kým „pouze“ vybudujeme rodinu, budeme řešit hypotéky a budeme s ním chodit na rodinné večere. Náš partner má být někdo, s kým si můžeme popovídat o čemkoliv, komu můžeme říct vše, co máme na srdci, je to někdo, o koho se můžeme opřít, na koho se můžeme spolehnout, že se nás v každé situaci zastane, někdo, s kým umíme vytvářet kompromisy. Hlavně to je člověk, se kterým se máme cítit skvěle a bezpečně za každé situace. A to je přesně to pouto, které podle mě vzniklo mezi Rossem a Natašou. Ač toho tolik společného neměli a rodinu spolu také neplánovali,

³⁴ REMARQUE, Erich Maria. *Stíny v ráji*. 4. vyd., v nakl. Svoboda-Libertas 1. vyd. Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 802050284x.

přesto jejich vztah chtěli udržet, protože jim spolu bylo dobře a bezpečně. Cítili zastání a sympatie jeden od druhého. Nataša nikdy předtím nebyla takového vztahu schopna, neměla k němu možná ani příležitost. Přeci jen to je krásná mladá modelka, které lichotí zájem mužů. Je vlastně jejím povoláním líbit se všem okolo, to se od modelek zkrátka vyžaduje. O to hůře se pak ale dá rozeznat zájem mužů, kteří o dívku stojí pouze jako o krásnou trofej, která je bude na každém kroku zdobit, anebo opravdu z lásky, proto že by jim s tou dívkou po boku bylo dobře i mimo veřejnost, kdy nejsou na očích společnosti. V těchto vztazích podle mě byla výrazná absence jakéhokoliv přátelství a důvěry, nemusíme se to bát nazvat vztahem povrchním. *Možná že se rozbrečím a budu vypadat ohavně. Když brečím, tak je po kráse. Ale ty mi to odpustíš, i tu mou sentimentalitu.* „*Jistě.*“³⁵ To je přesně ta chvíle, která nám jasně ukazuje Rossovu náklonost k Natašině osobě, ne pouze její kráse. Zde se také projevuje další poznatek o přátelství – „Přátelství se neprojevuje ve smyslu zájmu o svůj vzhled a povrchní prospěch, nýbrž ve smyslu péče o duši a její nejcennější část.“³⁶ Po Natašiných krátkodobých románcích pro ni proto bylo tohle něco zcela nového, co vlastně ještě nezažila, i když už to prožila tolikrát. „*Chci, abys ležel vedle mne a utěšoval mě, až se probudím.*“³⁷ Pro ženy je zaručeně největší pocit bezpečí, když usínají v náručí svého přítele, a tak samo se ráno vedle něj probouzí. Schválně použijme slovo přítel, ne partnera, protože pouze přítel je ten, který nám tenhle pocit může dopřát, partner to být vždy nemusí. Nerada bych, aby mě bylo pochopeno špatně, nebo jinak, než to je myšleno. Jde zkrátka o to, že partner může být i člověk, se kterým jsem, abychom pouze nebyli sami, nebo někdo, koho tak trochu sobecky využijeme proto, aby nás dostal z předešlého nevydařeného vztahu. Pouze v malém množství se z těchto „typů“ stanou opravdu naši partneři na zbytek života. Ale tohle tedy není přítel, u kterého bychom ten stav bezpečí a radosti v jeho přítomnosti mohli zažít. A přeci se říká, že: „*Přátelství, to je někdy víc než láska.*“³⁸ A věta, kdy Nataša pronese: „*Pak tedy pojd' a řekni mi, že mě miluješ, že mě budeš vždycky milovat a že nikdy*

³⁵ REMARQUE, Erich Maria. *Stíny v ráji*. 4. vyd., v nakl. Svoboda-Libertas 1. vyd. Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 802050284x.

³⁶ PRICE, W. A. *Love and Friendship in Plato and Aristotle*. Oxford: Oxford, GB: Oxford University Press, 1989. ISBN 0198248997 9780198248996.

³⁷ REMARQUE, Erich Maria. *Stíny v ráji*. 4. vyd., v nakl. Svoboda-Libertas 1. vyd. Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 802050284x.

³⁸ Rezek Petr, „Přátelství“, *Prší krásně, Bonton, r. 1999*

nezestárneme.“³⁹ je pro nás známkou toho, že jim dvěma je spolu opravdu dobře. Nechtějí zestárnout, chtějí, aby jim takhle dobře, jak jim je právě ve chvíli, kdy jsou sami spolu, bylo už napořád.

Je známo, že v dílech téměř vždy autor do jedné z postav promítne svůj kousek života, také pak do ženské postavy promítne ženy, které v tu chvíli jeho život rozjasňovaly. Některé z těchto knih jsou většinou těm dámám věnovány, pochopitelně těm, které jsou v tom díle promítnuty. Mezi tyto dámy, a tedy Erichovy múzy patří například Ilse Jutta Zambonová, která se stala jeho první ženou, oženil se s ní dvakrát a taky se s ní dvakrát rozvedl. Jeho druhou ženou se pak stala Paulette Goddardová, která s ním byla do konce jeho dní. Ale důležitou roli v jeho životě sehrála slavná herečka Marlene Dietrichová, se kterou byl také až do své smrti v kontaktu, jeho manželkou se však stát odmítla. *Stíny v ráji* jsou jeho posledním dílem. Ještě než ho stihl vydat, dostal Remarque už jeho šestý srdeční infarkt, který se mu stal osudným. A tak 25. září 1970 ve věku 72 let Remarquovo srdce navždy utichlo. Právě po smrti je pak vydán jeho nyní zmiňovaný román.

Odlíšnou ukázkou s podobným charakterem, ale zároveň velmi blízkou najdeme v knize *Černý obelisk*.

„Hadi – „

Podívám se na záhon. „Tady nejsou žádní hadi, Isabelo.“

„Ale jsou! Táhle!“ *Ukazuje na tulipány. „Nevidíš, co chtějí? Cítila jsem to.“*

„Nechtějí nic. Jsou to kytky,“ *říkám nechápavě.*

„Dotkly se mě! Chvěje se hnusem a nespouští oči z tulipánů.

Uchopím ji za ramena a otočím ji tak, aby neměla záhon na očích. „Teď ses otočila,“ říkám. „Už tady nejsou.“

*Prudce oddychuje ... Opírá se o mne.*⁴⁰

Jiná situace, jiní lidé, jiné prostředí, a přesto tak podobný typ. Z ukázky je naprosto zřejmé obav a strachu Isabely. Nutno zmínit, že důvodem, proč Isabela místo tulipánů vidí hady je ten, že má těžkou formu schizofrenie. To však nemění fakt, že Rudolf udělal vše proto, aby se cítila v danou chvíli v bezpečí, z dalšího projevu

³⁹ REMARQUE, Erich Maria. *Stíny v ráji*. 4. vyd., v nakl. Svoboda-Libertas 1. vyd. Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 802050284x.

⁴⁰ REMARQUE, Erich Maria. *Černý obelisk*. 5., V Odeonu 3. vyd. Přeložil Jan SCHEINOST. Praha: Odeon, 1986.

Isabely je zřejmé, že se v jeho blízkosti cítí lépe. Opět hledá oporu ve svém příteli a když ji má na blízku může být opět klidná. U nemocného člověka jsou tyto chvíle nevyzpytatelné, troufám si však tvrdit, že pocit bezpečí v takové situaci je pro ně mnohem důležitější než pro zdravého jedince. Není vyloučeno, že by Isabela mohla dostat například panický záchvat z hrůzy, kterou ji přivodila vidina hadů, díky blízkosti člověka, kterému důvěřuje a našla u něj „skryš“, však tato situace nenastala. O pár chvil později zde můžeme vnímat další z aspektů přátelství.

„Isabela ke mně za jejími zády rychle přiběhne s obličejem v slzách. „Neopouštěj mě, Rudolfe,“ zašeptá.

„Já tě neopustím.“

„A nechod pryč! Já teď musím jít. Přišli pro mě! Ale ty nechod pryč!“

„Neodejdu. Isabelo.“⁴¹

I na této ukázce stále můžeme vidět Isabelin pocit bezpečí v blízkosti svého přítele. Isabela se bojí toho co nastane, až nebude v blízkosti svého přítele. Má strach z opuštění, odloučení. Pro člověka je typické necítit se sám, člověk je společenský tvor, atak má potřebu se socializovat. Ostatně jak bylo zmíněno výše, patří to k sociálním potřebám člověka. Každý z nás ví, že samota je občas pro jedince důležitá a k životu ji také potřebujeme, musíme však vědět, že až zase nebudeme chtít být sami, ale budeme chtít náš život s někým sdílet, že pak máme s kým. Je logické, že člověk propadá strachu ze samoty, není mu totiž blízka. Člověk zkrátka k životu potřebuje vědět, že nezůstane na všechno sám. Je však zajímavé, že nás dokáže dostat do úzkosti pocit samoty, který může přijít od našeho přítele. Představa, že ztratíme přítele/kamaráda nás děsí mnohem více než ztráta jiné osoby z našeho okruhu. Přítel je totiž člověk, který pro nás v mnohém případě znamená opravdu hrozně moc. A nastane-li pak situace, že ztrácíme opravdového přítele, může to mít pro nás fatální následky. *„K samotě neodsuzují člověka nepřátelé, ale kamarádi.“⁴²* Takto například můžeme chápat tento výrok od předního českého spisovatele Milana Kundery. Pociť samoty k přátelství neodkladně patří, a i tu můžeme nalézt v knihách Remarqua. Navazující na první ukázkou může být tato. Zde se však už spíše zaměřujeme na pocit samoty, který může být za určitých okolností vyvolán.

⁴¹ REMARQUE, Erich Maria. *Černý obelisk*. 5., V Odeonu 3. vyd. Přeložil Jan SCHEINOST. Praha: Odeon, 1986.

⁴² KUNDERA, Milan. *Žert*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-047-67.

Vstává ve mně úzkost před osamocením. Když odejde Kat, nebudu tu už mít nikoho. „Kate, musíme se rozhodně sejít, bude-li opravdu mír dřív, než se vrátíš.“ „Myslíš, že s tou kostí budu ještě někdy zralý pro frontu?“ ptá se trpce. „V klidu si ji vyhojíš. Kloub je v pořádku. Snad to s ní půjde.“ „Dej mi ještě cigaretu,“ řekne. „Snad budeme moci později dělat něco dohromady, Kate.“ - Jsem hodně smuten, není přes možné, abych Kata, - Kata svého přítele. Kata se skleslými rameny a měkkým, řídkým knírem. Kata, kterého znám jakýmsi jiným způsobem než každého jiného člověka, Kata, s kterým jsem sdílel tato léta - to je nemožné, abych Kata už neviděl. „Dej mi svou adresu! Kate, pro všechny případy. A tady je má, napíšu ti ji.“ Zastrčím si cedulku do náprsní kapsy. Jak jsem už teď opuštěn, ač sedí ještě vedle mne. Nemám si picnout rychle ještě jednu do nohy, abych mohl zůstat s ním?⁴³

Paul s Katem se stále nacházejí v život ohrožující situaci, ale pro Paula je v tu chvíli hrozně důležité, aby si předali adresy. Jistě, že mu nešlo o to, aby se dozvěděl, kde Kat bydlí. Byl to projev toho, že s ním chce nadále zůstat ve spojení, že až se každý z nich vrátí domů, budou o sobě stále vědět, zkrátka nechce přijít o ten kontakt s ním. Paulovi v tu chvíli bylo jedno, jestli mu nad hlavou proletí střepina z granátu, nebo ne, v tu chvíli, právě v tu beznadějnou chvíli, potřeboval vědět, že Kat už z jeho života neodejde až se jejich cesty rozejdou. Potřeboval získat jistotu, že svého přítele neztratí, jakmile skončí válka. A tou jistotou právě měla být ona adresa. Navíc Kat byl jeho jediným přítelem, který mu ještě zůstal. Všechny ostatní pohltila válka. „*Když odejde Kat, nebudu tu už mít nikoho.*“⁴⁴ Může se to na první pohled zdát malicherné, ono to však dává obrovský smysl. Ve chvíli, kdy je ztráta přítele na blízku, se snažíme udělat vše proto, aby tomu tak ve výsledku nebylo. Jednou z takových možností, nebo v tomto případě spíše nutností, bylo dostat Kata do bezpečí a pomoci mu ve chvíli, kdy je raněn. Ale co pak? Paul ho sice může dostat do bezpečí, ale i kdyby to Kat přežil, je téměř jisté, že půjde do nemocnice a Paul se vrátí na frontu. Vždyť Paul dokonce uvažoval o tom, že sám sobě ublíží, aby se jejich cesty nerozdělily, a i do té nemocnice šli společně. *Nemám si picnout rychle ještě jednu do nohy, abych mohl zůstat s ním?*⁴⁵ Tušil ale, že takto by se možná do bezpečí nedostali ani jeden, proto ten krok s adresou, aby třeba věděl, kde ho po válce může najít.

⁴³ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ Tamtéž

Z jednoho výzkumu studentek katedry psychologie a sociálních studií nám podává informaci o tom, že lidé se opravdu bojí ztráty svých blízkých, ať už rodiny, nebo blízkých přátel. V obecné kategorii ze šestnácti největších strachů respondentů se právě strach a obava ze ztráty přátel nachází v žebříčku docela vysoko, a to na třetím místě.⁴⁶ Přítel – člověk na, kterého se můžeme spolehnout, který nám pomůže, který nás v ničem nenechá samotné. Ve válce a obzvláště na frontě, je tento člověk nepostradatelný. V jiné ukázce ze stejné knihy vidíme, že v obzvláště těžkých situacích se rodí takový cit a touha po přátelství „-probudil v nás cit kamarádství, abychom unikli propasti osamocení-“⁴⁷ vojáci se nechtěli cítit samotní, člověk nemůže být vystaven takovému hromadnému stresu, pocit přátelství, pomoci a sounáležitosti vojáky držel nad vodou. Takového člověka můžeme vnímat jako sociální oporu, a to jak ve smyslu mezi úrovně, tak i mikro úrovně. Sociální oporu lze definovat přesně jako pomoc, která je poskytnuta člověku, který se nachází v těžké životní situaci, ostatními lidmi. Zkráceně se dá sociální opora považovat za činnost, která osobě v tísně tu danou situaci nějakým způsobem ulehčí. Přátelství nám pomáhá vyrovnat se s těžkými situacemi, dodává nám jistotu a oporu. Zkrátka nám ty nesnesitelně těžké situace ulehčuje, a to je něco, co jistě potřeboval každý muž, který se ocitl na frontě. Můžeme se setkat s mezi úrovní sociální opory, která se projevuje v určité sociální skupině lidí, v našem případě vojáci. Tato úroveň zahrnuje širší spektrum lidí. Setkáváme se však i s mikro úrovní sociální opory, která už se vztahuje pouze na nejbližší osoby, příkladem je vzájemná pomoc nejbližších přátel. Jeden z nejdůležitějších pozitivních prostředků utvářejících nežádoucí vliv veškerých negativních životních událostí na fyzickou i psychickou stránku člověka, na jeho klid, pohodu a na kvalitu jeho života – well-being, to je sociální opora.⁴⁸

Podíváme se na poslední ukázkou *Na západní frontě klid*. „Byli jsme spolu už od prvního dne a nikdy jsme se nevzdali. Když jsem byl raněn, Kat mě nosil na zádech. Když byl on zraněn, já jsem ho nosil. Nikdy jsme se neptali proč to děláme. Bylo to přátelství.“⁴⁹ Sám Remarque v této pasáži popisuje, co přesně to znamenalo přátelství,

⁴⁶ VOLKOVÁ, Anežka, et al. Čeho se dnes mladí lidé bojí? Volně generované výpovědi o strachu vs. sebeposuzovací škála. *Ceskoslovenska Psychologie*, 2016, 60.2.

⁴⁷ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.

⁴⁸ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-568-4.

⁴⁹ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.

mezi těmito hlavními postavami. Přítel se neptá proč, přítel to prostě udělá. Přátelství totiž nehledá výmluvy a otázky, hledá způsoby a odpovědi. Všechny ukázky, které zde o Paulovi a Katovi byly, jsou si velmi podobné, záměrně byly vybrány pouze tyto dvě postavy. Je to proto, že oni dva působí jako největší ztělesnění přátelství, o kterém se tady snažíme hovořit. Nemůže být o tom pochyb, veškeré doložené ukázky na jejich hluboké přátelství ukazují. Má to ale ještě jeden důvod, a tím je, že přátelství se může jevit jako vztah mezi dvěma sourozenci. A to je přesně to, co mohou připomínat Paul s Katem. Když se nad tím zamyslíme, opravdu je možné jejich vztah vnímat jako vztah mezi starším a mladším bratrem, kdy se jeden druhého snaží chránit a podporovat. „Podobně jako u sourozenců, i u přátel se mohou objevit různé dynamiky a vzorce chování. Například někteří přátelé se mohou chovat jako rivalové a snažit se navzájem překonávat. Jiní mohou být velmi ochotní a pomáhat si navzájem a podporovat se.“⁵⁰ Třeba přesně tak, jako Paul s Katem. Jak totiž můžeme vidět, tak ve všech vybraných ukázkách se projevuje právě tato oblast přátelství, pomoci jeden druhému, bez otázek, bez očekávání vděčnosti. A jestli o tom není přátelství, těžko říct, o čem jiném by mělo být.

„Patřili jsme k sobě, jako bychom byli jedním tělem. Všechno jsme si říkali, všechno jsme si sdělovali. Někdy jsme se smáli, jindy jsme mlčeli. Byla to krása, když jsme spolu seděli na břehu řeky a pozorovali, jak se slunce pomalu kloní k západu. Ani jeden z nás nemusel nic říkat, abychom pochopili, co ten druhý cítí. Byla to láska, ale ne ta láska mezi mužem a ženou. Byla to láska mezi dvěma lidmi, kteří se navzájem respektují a mají se rádi.“⁵¹

Ale přátelství je i tomhle. O tom, cítit se dobře a sám sebou před někým jiným. Tím někým není nikdo jiný, než přítel. Jedním z jazyků přátelství je také ticho, které dva přátelé sdílí a nepotřebují slyšet jediné slovo, aby věděli, jak se ten druhý zrovna cítí. Zrovna na této ukázce je to krásně zobrazeno. I kdyby zrovna nevěděli, co si druhý myslí, nebo jak se přesně cítí, vždycky ví, že je mu zrovna alespoň trochu dobře a bezpečně, protože takhle se v blízkosti svého přítele cítíme. A to vlastně úplně stačí. Tato ukázka je z knihy *Tři kamarádi*. Hlavními postavami jsou zde Robert a Patricie. Pat je velmi nemocná, ničí ji tuberkulóza a léčí se pak v sanatoriu, kde bohužel i umírá.

⁵⁰ Vztah mezi dvěma přáteli a jeho podobnosti se vztahem mezi sourozenci. *Psychologie.cz* [online]. x [cit. 2023-05-27]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/vztah-mezí-dvěma-práteli-a-jeho-podobnosti-s-vztahem-mezí-sourozenci/>

⁵¹ REMARQUE, Erich Maria. *Tři kamarádi*. Vydání sedmé (v Euromedia Group třetí). Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Ikar, 2017. ISBN 978-80-249-3367-2.

O tom ale teď řeč nebude, zaměříme se na vztah Pat s Robem. Jde o další dvojici, která se díky přátelskému vztahu dostala až do vztahu partnerského, ne vždy to tak je, v tomto případě však ano. Tato dvojice pro sebe byla opravdu jako stvořená, neměli mezi sebou téměř žádné rozepře, cítili se spolu skvěle, ocenili čas, který spolu mohli trávit, jeden pro druhého se snažili udělat maximum. Samozřejmě, takhle by to mezi přáteli i partnery mělo být. Mezi přáteli určitě, mezi partnery však tomu tak vždy není. Jak už bylo řečeno, i přátelství je pro lásku nezbytné. U této dvojice to není výjimkou, dá se tvrdit, že tohle je jeden z nejpevnějších párů z Remarquových děl. Nikde jinde nenajdeme až takovou sounáležitost a stejný pohled na věc bez rozepří jako u Pat a Roberta. Jejich lásku rozdělila opravdu jen smrt Patricie, kterou způsobila její nemoc. Ale ani ta nedokázala od Roberta Pat odehnat. Nejen, že sní byl do její poslední chvíle, byl s ní i pak, po její smrti, do té doby, dokud to jen bylo možné.

„Pat,“ řekl jsem. „Pat.“ A poprvé mi neodpověděla.

...

Viděl jsem, jak se jí mění obličej. Nebyl jsem s to dělat nic než naprázdno sedět a dívat se na ni. Pak přišlo jitro, a už to nebyla ona.⁵²

Ale zpět k našemu tématu, není tedy vyloučeno, že se z přátel nemohou stát partneři/milenci. Naopak už je to ale horší, jak jistě všichni víme. K tomuto má výhrady i sám Remarque – *„Lásku nemáme špinit přátelstvím, konec je konec.“* Přátelství ale vybudovat v lásku lze. Může to být i jedna z těch lepších cest k partnerské lásce, jelikož svého přítele dobře známe a víme, co od něj můžeme čekat. Také nám je z nějakých důvodů sympatický, proto je taky naším přítelem, tak proč by se nemohl stát našim partnerem? Není to však vůbec pravidlem. Jednou z velkých obav je právě ta, že když se vyskytne problém ve vztahu a partneři jdou od sebe, jak už bylo řečeno, přáteli už se zjevně asi nestanou. Minimálně asi ne tak dobrými, jakými mohli být před partnerským vztahem. Samostatně zajímavým ale může být ten zlom, kdy se přátelství rodí v lásku. Jedna z teorií, která se tímto zabývala, se snažila zjistit, proč se lidé milují, k čemu je láska vlastně dobrá. Vysvětlení jako jsou tradiční odpovědi, že toho druhého milujeme pro jeho dobré vlastnosti, nebo fyzickou krásku se zdály neuspokojivé, a to z důvodu, že lidé se mění, a tak proč by láska měla přetrvávat i po vyprchání nebo změně těchto hodnot? Vědci zkoumali dál, až se dostali k výsledku,

⁵² REMARQUE, Erich Maria. *Tři kamarádi*. Vydání sedmé (v Euromedia Group třetí). Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Ikar, 2017. ISBN 978-80-249-3367-2.

že láska se v pokročilé fázi vyvíjí na základě toho, jak se lidé ve vztahu navzájem ovlivňují a co už společně prožili. Je to ale také tím, že lásku vnímáme na základě zájmu o dobro druhého člověka, se kterým se milující osoba identifikuje natolik, že ho dokáže vést k nezištné podpoře a pomoci.⁵³ A jsme zase zpět u přátelství, které z toho jasně vyvěrá. Když to přirovnáme k ukázce, tak Pat s Robertem toho času až tolik neměli, ale jejich vztah se také vyvíjel a formoval. Patriciina krása se sílicí nemocí odcházela, tak jako její úsměv, a tak samo se zvětšovala Robertova obava o Patriciinu budoucnost a mnohdy nedokázal být klidným a utěšujícím, vždycky to ale spolu překonali a zvládli. Můžeme tvrdit, že láska je nejsilnější, ale v takových případech, je silnějším přátelství, a to právě proto, že přítele v nouzi zkrátka nenecháte, u partnera se to bohužel tvrdit nedá. Není tím tedy myšleno nic jiného, že od přítele pomoc v nouzi očekávat můžeme. Přátelství mimo jiné je definováno v sociální psychologii i jako rovnocenný vztah, kde přátele před sebou mohou říct vše nahlas, nemusí se za ničím skrývat, ani nijak chodit kolem horké kaše. Člověk, kterému je vhodné důvěřovat a k němuž se my sami chováme důvěryhodně. Například i v otázce finanční, jelikož svému příteli bezmezně věříme. Dalo by se zde polemizovat, že peníze ničí vztahy a vnáší do přátelství špatný vzduch, záleží však asi na tom, jak to každý vnímá. Pojetí sociální opory se dá totiž škatulkovat i právě do finanční pomoci, která opět spadá do pomoci příteli v nouzi.⁵⁴

Na poště mi vyplatili dva tisíce marek. Byl při tom dopis od Köstera. Nemám si prý dělat vůbec starosti, budu-li potřebovat, dostanu další. Stačí jen napsat. Hleděl jsem na dopis. Kde jen ty peníze vzal? A tak rychle. Znal jsem přece naše prameny. A náhle jsem to věděl. Viděl jsem onoho bláznivého motoristu, obchodníka s konfekčním zbožím Boliwiese, jak chtivě poklepal na Karla onen večer před barem, když prohrál sázku, a říkal. „Tenhle vůz kdykoli koupím.“ Zatraceně! Köster prodal Karla! Proto najednou tolik peněz! Karel, Karel už neexistuje!⁵⁵

Pro nás momentálně zdánlivě odlišná ukázka od těch předchozích. Na druhou stranu ale ani ne, protože zde stále mluvíme o poskytnutí pomoci příteli, když ji potřebuje, a to samozřejmě za předpokladů, že po něm za to nic nežádáme. Ukázka pochází také z díla *Tři kamarádi*. Robert se nachází v situaci, kdy přebírá peníze a

⁵³ SPIŠIAKOVÁ, Mária, et al. Hejduk, T.–Pacovská, K.(eds.): Filosofie lásky a přátelství. *Studia Aloisiana*, 2017, 8.2: 69-71.

⁵⁴ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-568-4.

⁵⁵ REMARQUE, Erich Maria. *Tři kamarádi*. Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. [Praha]: OneHotBook, 2020.

dopis, co mu poslal jeho přítel Otto. Oba měli jako dobří přátelé mnoho společného, co však oba milovali stejně byl jejich závodní vůz Karel, kterého si opravili, zvelebili a slíbili si, že ho nikdy neprodají. Bylo to jediné auto, které prošlo jejich dílnou a nechtěli na něm vydělat, byl to jejich čtvrtý přítel. Nicméně postupem času jejich dílna zkrachovala, Robertova přítelkyně Pat byla vážně nemocná a jejich třetí kamarád byl nešťastnou náhodou zastřelen. Otto se rozhodl Robertovi, který byl v sanatoriu u své přítelkyně, pomoci za každou cenu, a tak mu posílal peníze, které ještě z jejich dílny a prodejů měly, nebylo jich však mnoho. Robert jich však pro sebe, a hlavně pro léčbu jeho přítelkyně potřeboval spíše více než méně, a tak se Otto rozhodl prodat jejich nejvzácnější automobil. O tento automobil byl zájem celou dobu, oni ho však prodat nechtěli, byl pro ně velmi důležitý a patřil do jejich životů. Prožili s ním mnohé, proto se nebojím ho nazvat jejich čtvrtým přítelem. Nadešel však den, kdy se Otto rozhodl Karla, tedy automobil, prodat, aby měl dostatek peněz pro svého přítele Roberta a jeho slečnu Pat. Pro mě je to něco nepředstavitelného a dnes téměř nereálného. Vzdát se něčeho, na čem vám záleží tak moc, pro svého přítele, je to obdivuhodné. Představte si vzdát se něčeho, co je pro vás výjimečné, pro dobro svého přítele. Je zřejmé, že se stále jedná o materiální věc a ta je nahraditelná. Na rozdíl od peněz, které jsou nutné na živobytí, bez těch se zkrátka neobejdeme. Nejde však ale nezmínit, že Karel pro ně není pouze automobil, který se dá nahradit. Byl pro ně něco jako jejich dítě, které si opravili, kterému věnovali čas a energii, se kterým toho tolik projeli, a vyhráli několik závodů, jsou to jejich zhmotněné vzpomínky. Dokonce dovezl i doktora za Pat tak rychle, jak to bylo potřeba. Neoddělitelná součást jejich životů. Je to něco, co je všechny spojovalo a dělalo jejich životy pestřejšími. Proto jsem vybrala zrovna tuto ukázkou. Přátelství přeci nevystihuje nic více než když jeden obětuje to, co je mu nejmilejší, pro někoho druhého. Zároveň si nejde nepovšimnout Robertovi reakce, když mu to vše dojde. Je v šoku, možná je i trochu rozčilen, možná se cítí trochu zrazen, protože přeci jen by k tomu asi také mohl něco říct. Zároveň je možné, že by mohl být proti, protože věděl, jak jim obou na Karlovi záleží a že by to Ottovi mohl vymluvit. Cítil by se možná špatně, že to Otto dělá vlastně vše pro něj. V tom případě je Ottovo rozhodnutí se o tom s Robertem ani neporadit pochopitelné a prostě to udělat, udělat to pro jeho dobro, ty peníze zkrátka potřebují a moc jiných možností neexistovalo.

Když to zkusíme porovnat s první ukázkou, která se odehrává na frontě, tak si asi málokdo představí nějakou souvislost. S první ukázkou to opravdu nemá mnoho

společného, jedno společné se v tom ale najít dá. V obou případech člověk jedná tak, aby to pomohlo jeho příteli. Do poslední chvíle neztrácí naději a hledá způsob, jak mu pomoci.

Zajímavým poznatkem o autorovi, který zapadá k dílu *Tři kamarádi* je, že autor byl vášnivým automobilovým nadšencem. Nejen v tomto jednom díle se tato tematika také odráží. Je obdivuhodné, s jakou přesností a detaily jsou některé pasáže popsány. Remarque byl totiž pouze amatérem, co se automobilů týče. Nikdy se tím nezabýval na profesionální úrovni, což se mnoho lidí mylně domnívá. Všechny zkušenosti a znalosti mu v mládí předal jeden z jeho přátel, který byl profesionální automobilový závodník.

Ale zpět k přátelství, jak to je tedy mezi přátelstvím a láskou? Na tuto otázku není jednoznačná odpověď. Znovu, jsme pouze lidi a jsem každý originální, tudíž to každý vnímá jinak. Co se ale týče Lillian a Clerfajta, můžeme říct, že jejich vztah byl nějakým způsobem nevyřešen, ale také možná trochu nepochopen. Už když knihu čteme, nikde se nedozvíme, jestli pár tvoří nebo ne, technicky vzato ne, protože to nikdy nezmínili, a když už na to přišla řeč, vždy to jeden z nich takto nepovažoval. V srdci jak Clerfajta, tak Lillian se to neskutečně prolínalo a bilo, nutno však říct, že Clerfajt měl rozhodně v této otázce více jasno. Na rozdíl od Lillian, ve které přichází největší zlom až v situaci, kdy už je na prohloubení vztahu pozdě.

Do pokoje vpadlo slunce. Při pohledu na bezmračné nebe, na palmy ve slunečním jasu a planoucí květinové záhony v hotelové zahradě jí připadala Clerfajtova smrt ještě nepochopitelnější. Já, pomyslela si Lillian, já to měla být, to bylo určeno mně, ne jemu! Připadala si jako podvodnice, jako někdo, kdo je přebytný, kdo žije jen jakýmsi nedopatřením, místo něhož byl zabit někdo jiný a nad nímž se vznáší neurčitý, šedý stín vraždy jako nad řidičem, který unaven přešel člověka, jemuž se mohl vyhnout.⁵⁶

Zde už hovoříme o vztahu přátelském, který v sobě ukrývá romantickou a láskyplnou notu, stále se však nejedná o vztah partnerský. Ukázku můžeme najít v knize *Nebe nezná vyvolených*. Vystupuje zde postava Lillian, která se nedokáže smířit se smrtí Clerfajta, svého přítele. Lillian byla ve většině případů ta, která se nechtěla vázat, jistě věděla, proč to dělá, byla hodně nemocná, opět se zde vyskytuje

⁵⁶ REMARQUE, Erich Maria. *Nebe nezná vyvolených*. Vyd. 8., (V Euromedia Group 3.). Přeložil Věra HOUBOVÁ. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1411-4.

tuberkulóza. Chtěla si zbytek života užít tak, jak chtěla ona, bez toho, aniž by se musela pořád na někoho ohlížet, tohle se dá považovat za sobeckou povahu, protože s Clerfaitem přeci jen nějaký milenecký i přátelský vztah vyvinula. Sobecké to ale od ní vůbec nebylo, chtěla ho totiž chránit od nehezkých chvil, které sem tam prožívala právě kvůli své nemoci, nechtěla se tedy na něj vázat, aby se o ni nemusel starat a pečovat. Dá se tedy říct, že na Clerfaitovi jí záleželo mnohem více, než se na první pohled mohlo zdát. Sama se také o Clerfaita velmi bála, žádala ho, aby přestal závodit, jeho poslední závod se mu však stal osudným. Zrovna tady můžeme vidět malou odchylku mezi přátelstvím a láskou. Ne v tom, že se o svého přítele bojíme, ale v tom, že před ním nedokážeme být až tak moc opravdoví, nebo spíše nechceme. Situace nemoci se dá pochopit, nechceme, aby nás takto někdo viděl, ale přeci kdo jiný než náš nejbližší. Řečník Cicero ve své knize o přátelství říká, že vše, co je v přátelství vykonáno je bez jakékoliv přetvářky a pokrytectví.⁵⁷ V tomhle případě to ale trochu přetvářkou může zavánět, právě ve chvíli, kdy chce Lillian Clerfaita ušetřit jejich nehezkých stavů způsobených nemocí. Vrátime-li se zpět k ukázce, nelze si nevšimnout, že Lillian se ze smrti svého přítele obviňuje a rouhá se. Člověk asi v takové situaci dělá různé věci, co se však týče Lillian, myslím si, že se nedokáže smířit s tím, že Clerfaitovi nikdy nesdělila pravdu o svých citech. Také z toho důvodu se s tím dokáže mnohem méně smířit. Snadné to jistě není v žádném případě, toto jí však k tomu určitě nepomohlo. Toho se však můžeme tak akorát domnívat a vytvořit si na to každý svůj vlastní pohled. Uznávaný filozof a básník Thomas Moore ve své knize, která nese název *Knih o lásce a přátelství*, zkoumá právě vztah mezi láskou a přátelstvím. Snaží se poukázat na to, jak oba tyto sobě blízké vztahy mohou člověku nalézt vnitřní smysl a naplnění. Moore především vysvětluje, že láska a také přátelství nejsou pouhé romantické pocity, ale jsou to především důležité morální hodnoty. Podle jeho slov láska obnáší především ochotu být věrný, podporovat druhou polovičku a být schopen pro ni obětovat svůj volný i méně volný čas a veškerou energii, je-li to potřeba. K tomu pak přátelství zahrnuje vzájemnou důvěru, sdílení společných zájmů a porozumění. Thomas Moore také upozorňuje na to, jak moc je důležité přijmout všechny bolesti a sklíčenosti, které s láskou a přátelství doprovázejí. Shrnutím jeho myšlenky by se hodilo říct, že ve své knize nabádá lidi k tomu, ab ve svých vztazích

⁵⁷ Cicero, M.T. : *Laelius, O přátelství*, Praha : B. Rohlíček, 1853, 91 str.

hledali hlubší význam, zároveň se soustředili na budování trvalých a pevných pilířů plných lásky a porozumění.⁵⁸

„Ty jsi na to taky zapomněl?“ zeptala se Lillian.

„Moc jsem se o to nesnažil. Doufám, že se mi to tak docela nepodařilo.“

„Myslíš, že proto tě miluji?“

„Nemiluješ mě. Kdybys mě milovala, tak bys tohle slovo tak lehce nepoužívala – a neříkala bys mi to.“

„Nemiluji tě proto, že nemyslíš na budoucnost?“

...

„Proč tě tedy miluji?“

„Protože tu zrovna jsem. A protože miluješ život. Jsem pro tebe jen anonymním kouskem života. A to je hrozně nebezpečné.“⁵⁹

Tento úryvek vystihuje vše, co mezi Lillian a Clerfaytem mohlo být. Jeden druhého milují, ale vlastně si nejsou vědomí, jak a možná jestli vůbec. Ani jeden z nich to tomu druhému neumí dát najevo a celou dobu okolo sebe takto krouží. Oni sice vedou nějaký společný život a vztah, o tom není pochyb, ale byla to opravdu plnohodnotná obětavá láska? Nebo alespoň vřelá a upřímná přátelství? Opět nastává situace, že to každý čtenář pochopí možná trochu jinak, tak to u knih bývá, a proto je přeci máme tak rádi. Je zřejmé, že k sobě navzájem chovají nemalé city, ale stačí to? V podstatě ano, ale u těchto dvou postav si mnohdykrát můžeme povšimnout, že nejsou zcela šťastní a zamilovaní. Jsou opilí vždy tím určitým kouzlem okamžiku, a to je právě mohlo brzdit v tom, aby se snažili o něco hlubšího, nebo aby toho třeba byli schopni. Tímto není zpochybňován jejich vztah, ale můžeme sami vidět, že se jejich vztah velmi liší, na rozdíl od jiných postav z jiných Remarquových románů. Thomas Moore, o kterém už byla řeč, tak ve své knize napsal: „*Když tělo pociťuje bolest, obvykle se nejprve zjišťuje přítomnost infekce; u bolesti duše bývá užitečné nejprve zjistit, zda jí neschází přátelství.*“⁶⁰ A to může být přesně to, co Clerfayt s Lillian

⁵⁸ MOORE, Thomas. *Knih o lásce a přátelství: pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na mezilidské vztahy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-160-6. [Uložit](#)

⁵⁹ REMARQUE, Erich Maria. *Nebe nezná vyvolených*. Vyd. 8., (V Euromedia Group 3.). Přeložil Věra HOUBOVÁ. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1411-4.

⁶⁰ MOORE, Thomas. *Knih o lásce a přátelství: pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na mezilidské vztahy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-160-6.

přehlédlí. Možná je láskyplný okamžik ománil natolik, že na přátelství už nezbyla příležitost.

Poslední ukázka je od těch předchozích nejvíce odlišná. Je to z toho důvodu, že se jedná o přátelský vztah mezi dvěma ženami. Tato ukázka má zde své místo z toho důvodu, aby to zde také bylo alespoň okrajově obsáhnuto, a také proto, že můžeme pozorovat zajímavý fakt, že v Remarquových dílech je těžké nějakou ukázkou k tomuto tématu najít.

„A zemřel někdo?“ „Ano, jedna její přítelkyně. Včera tady v sanatoriu. I když se to člověka přímo netýká, stejně jako by umíralo zároveň i něco z něho. Asi trocha naděje.“

...

Lillian pohlédla na rakev. Co když ještě žije?! pomyslela si náhle. Copak není možné, aby se ještě jednou probudila v této nemilosrdné truhle? Kdo ví, kolikrát se už něco takového stalo?... Co když se Agnes Somervilleová teď, právě teď pokouší v těsné tmě šustivého hedvábí křičet vyschlým hrdlem a nemůže vydat ani hlásku?

Zbláznila jsem se, pomyslela si Lillian, na co to tu vůbec myslím? Neměla jsem sem chodit! Proč jsem sem přišla? Ze sentimentality? Z pomatenosti? Nebo z té hrůzná zvědavosti, ještě jednou se zadívat do mrtvého obličejě jako do propasti, odkud by snad šlo přece jen vyrvat odpověď?⁶¹

Skromně bych si dovolila dodat otázku „Ze zármutku?“ Přece jen umřela asi jediná přítelkyně, kterou Lillian v sanatoriu měla. Netroufnu si říct, že si byly nějak zvlášť blízké, to nám příběh ani neřekl, a když už, tak se z něj spíše domníváme, že zas tak dobré známé to nebyly. Ale už jen tím, že byly stejně staré, obě trpěly nemocí, zkrátka spolu v sanatoriu žily a sdílely prostor a byly to obě, dvě velmi mladé ženy, které tížila stejná otázka „Jak dlouho tady ještě budu?“, si určitým způsobem byly velice blízké. Přátelství nemusí být pouze to vyřčené a na první pohled znatelné, takové, jak ho ve většině případů známe. Může to být to, co ty dva lidi opravdu spojuje, to, co mají společné, zejména ty složité životní situace, nikdo totiž člověku neporozumí tak, jako člověk, který si prochází něčím obdobným či stejným, a to může být absolutně cizí a neznámý člověk, stejně má pro nás větší pochopení než naši nejbližší. Tento nevyřčený vztah tedy můžeme také nazvat přátelstvím. Uvědomuji si,

⁶¹ REMARQUE, Erich Maria. *Nebe nezná vyvolených*. Vyd. 8., (V Euromedia Group 3.). Přeložil Věra HOUBOVÁ. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1411-4.

že zrovna tato linie dvou dívek nemá být tou hlavní a stěžejní, co se celého příběhu knihy týče. Pro naši ukázkou se ale hodí náramně. Poukazuje totiž na přátelství mezi ženou a ženou. Nicméně ne však tak, jak ho známe dnes, to se moc srovnávat nedá. Přece jen se dívky nachází v celkem nevšední situaci a v úplně jiných podmínkách. Napadá mě však, že by se s touto linií dalo trochu více hezky pracovat i v knize. Když si vzpomeneme na všechny excelentně propracované příběhy lásky a přátelství v jiných Ramarquových dílech. Jak už bylo výše zmíněno, tedy linie, která by se ubírala směrem rozvíjejícím přátelství mezi dvěma ženami, se v jeho dílech opravdu často nevyskytuje. Není divu, byl to muž, a tak se mu jistě lépe psalo o pozici a pocitech muže. Protože je logicky dokáže popsat o dost lépe, když sám je mužem. Možná právě toto může být důvodem, proč na ženské přátelství v jeho dílech téměř nenarazíme, nebo když tak už velmi zřídka. Nemohl totiž vědět, jak přesně to může probíhat u dvou žen, nikdy to nemohl zažít, a tak o tom raději nepsal, než aby to vystihl špatně. To by jen podtrhlo jeho profesionalitu jakožto spisovatele, než aby něco napsal jinak, než chtěl, nebo aby to bylo pochopeno špatně, raději se toho zdržel a věnoval se tomu, v čem si je zcela jist. Tím nemá být řečeno, že by to nedokázal, určitě by našel způsob, kterým by se mu to podařilo správně podat. Zjevně k tomu ale neměl potřebu, a tak se zaměřil na jiné oblasti, ve kterých si jistý byl.

Zpět k samotné ukázkce. Když si představíme situaci dvou čtyřicetiletých dívek, které jsou obklopené dalšími nemocnými lidmi a neustále pod dohledem zdravotních pracovníků, zjevně nám také nebude moc pohodlně a vesele. Obě dívky byly nevyhlášeně nemocné a z plnohodnotného života toho za tak krátký čas moc nepoznaly. No a v sanatoriu už to ani nedoženou, i kdyby tam byly dalších dvacet let. Pro nás může být nepředstavitelné a hrozné si v tomto věku pokládat otázku, zda má ještě smysl takový život, někde na horách v sanatoriu odříznut od okolního světa a ruchu, vůbec žít. Samozřejmě to není příjemné člověku jakéhokoliv věku, bez ohledu na to, co v životě zažil a získal. Ale na to mládí se přece jen přihlíží hůře. Jistě mi dáte za pravdu, když řeknu, že vždy když někdo opouští tento svět, je to smutné. Ale co více když tu osobu známe, nebo nám je dokonce blízká a bude nám tady chybět, nejen že je to smutné, ale je to pro nás i velmi bolestivé. V tu chvíli jsme ale zcela bezmocní, nezmůžeme s tím vůbec nic. Prožíváme pocit beznaděje a bezmoci, který věříme brzy přejde. Teď si zkuste představit, že jste celkem odříznutí od jakéhokoli rozptýlení, obklopeni dalšími umírajícími a nemocnými lidmi, čekající na vlastní smrt a odešla vám osoba bližší, než si sami můžete myslet. Lillian si nejspíše sama neuvědomovala,

jak blízký vztah se zemřelou Agnes měla. Může nám ale trochu napovědět její reakce, když se ocitla v pokoji, kde byla Agnes uložena v rakvi. Z ukázky je patrné, že Lillian si není sama jistá proč tam vlastně šla. Můžeme se domnívat, že ji k ní zkrátka něco táhlo, třeba jen potřeba se naposledy rozloučit. Na otázky, proč tam vůbec šla si ani sama Lillian nedokázala odpovědět, můžeme se tedy jen dohadovat, proč tomu tak učinila. Mým názorem však je, že byla vyděšená z určité úzkosti a samoty, která ji náhle tou smrtí zasáhla, i když mohla působit poměrně vyrovnaně a klidně. K závalu samoty neodmyslitelně musíme přidat i smutek, jak už bylo řečeno, vždycky když někdo odchází, je nám smutno. Každý však smutek vnímá jinak. Neodmyslitelně a logicky však mohlo Lillian vyděsit i to, že ani ona sama nemůže vědět, jak dlouho ještě bude žít. Možná se jí Agnes mohla zdát takovým jejím samotným odrazem. Přece jen nemoc, stejné místo, stejní lidé, jež je obklopují, stejný věk. K tomu už bych jen dodala, jak sám jiný obyvatel sanatoria řekl: „*I když se to člověka přímo netýká, stejně jako by umíralo zároveň i něco z něho. Asi trocha naděje.*“⁶² Přišla tedy Lillian Agnesinou smrtí o svou naději? Nemůžeme se divit, že pak bez váhání ze sanatoria odjela, aby si život ještě alespoň trochu užila.

⁶² REMARQUE, Erich Maria. *Nebe nezná vyvolených*. Vyd. 8., (V Euromedia Group 3.). Přeložil Věra HOUBOVÁ. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1411-4.

Závěr

V této bakalářské práci bylo mým cílem vyobrazit a objasnit některé motivy přátelství ve vybraných dílech a následných ukázkách Ericha Maria Remarque. Zmíněných cílů bylo dosaženo postupně. Nejdříve jsem na začátku nastínila dobový kontext, ve kterém Remarque nejen žil, ale také tvořil svá díla. Stručně jsem sepsala některé poznatky z jeho biografie, která se v dílech místy odráží. Zároveň jsem se snažila objasnit pojem „ztracená generace“, do které Remarque nespadá kvůli jiné než americké národnosti, ale je s ní velmi úzce spjat.

Následně jsem vypsala celou Remarquovu tvorbu a její chronologické zařazení. Snažila jsem se dodržet chronologický postup. U každého z děl bylo zmíněno to, co bylo důležité nebo zajímavé. Z této kapitoly jsme se mohli dozvědět, že Remarque nepsal pouze romány, ale pokusil se i o něco zcela odlišného.

V poslední řadě se dostáváme ke stěžejní části. Tou je vyobrazení ukázek z Remarquových děl v situacích, kde je vyobrazeno přátelství a následná interpretace. Aspekty přátelství jsem přirovnávala k různým odborným definicím tak, aby byla objasněna jejich podstata nejen ve vybrané ukázce, ale i v životě. Ukázky byly záměrně vybrány tak, abychom zde mohli vidět jejich odlišnost, ale i to, co je zároveň propojuje. Volila jsem různé situace, různá období, různé osobnosti a charaktery postav.

Díky porovnání Remarqových textů s odbornými definicemi a následné analýzy a interpretace jsme zjistili, že se ve velké míře autor opírá právě o téma přátelství. Přátelství v jeho dílech nalezneme v různých situacích a podobách. Díky porovnání vidíme, že se situace neopakují, ale jsou si mnohdy dost podobné. Pomocí odborných definic jsme se dostali k závěru, že právě zvolené ukázky mají v knize své místo a svůj význam. Tímto byl cíl bakalářské práce naplněn.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Klára Bobreková

Název katedry a fakulty: Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název bakalářské práce: Témata a motivy přátelství v dílech E. M. Remarqua

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Daniel Jakubiček, PhD.

Počet znaků: 71 822

Počet příloh: 2

Počet použitých zdrojů: 28

Klíčová slova: Erich Maria Remarque, Na západní frontě klid, válečná literatura, přátelství, přátelský vztah, ztracená generace, důvěra

Obsahem této bakalářské práce je objasnit motivy přátelství ve vybraných dílech Remarqua. V první části je čtenář seznámen s kontextem doby, ve které Remarque žil. Ve druhé části pak je stručně rozepsán chronologický přehled Remarquových děl. A v poslední části jsou vybrané ukázky propojeny s odbornými definicemi a objasňují faktor přátelství v daném díle.

Annotation

Surname and name of the author: Klára Bobřeková

Name of Department and Faculty: The Department of Czech language and literature,
The Educational Faculty Palacky University

Thesis title: The topics and motives of friendship in the literary works of E. M. Remarque

Thesis Supervisor: Mgr. Daniel Jakubíček, PhD.

Number of characters: 71 822

Number of attachment: 2

Number of titles used literature: 28

Keywords: Erich Maria Remarque, All Quiet on the Western Front, war literature, friends, friendship, lost generation, confidence

Goal of this bachelor's thesis is to clarify motives of friendship in picked Remarque's novels. In first part is reader about to get familiar with context of age, which Remarque lived in. Second part is chronological overview of Remarque's work. In last part are picked examples connected with technical terms and clarifies characteristics of friendship in certain piece.

Seznam literatury

Tištěné zdroje

1. BALAJKA, Bohuš, Ladislav SOLDÁN a Emil CHAROUS. *Přehledné dějiny literatury*. Vyd. 4., ve Fortuně 3. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-781-2.
2. Cicero, M.T. : Laelius, O přátelství, Praha : B. Rohlíček, 1853
3. *Dějiny evropské civilizace*. Praha: Paseka, 1995. ISBN 80-7185-011-x.
4. KRAJÍČKOVÁ, Kamila. *Válka a láska z pohledu prozaických děl Ericha Marii Remarqua*. 2018.
5. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-568-4.
6. KUNDERA, Milan. *Žert*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-047-67.
7. MONK, Craig. *Writing the Lost Generation: Expatriate Autobiography and American Modernism*. Iowa City: University of Iowa Press, 2008. ISBN 978-1-58729-689-5
8. MOORE, Thomas. *Knihy o lásce a přátelství: pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na mezilidské vztahy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-160-6.
9. PRICE, W. A. *Love and Friendship in Plato and Aristotle*. Oxford: Oxford, GB: Oxford University Press, 1989. ISBN 0198248997 9780198248996.
10. REMARQUE, Erich Maria. *Černý obelisk*. 5., V Odeonu 3. vyd. Přeložil Jan SCHEINOST. Praha: Odeon, 1986.
11. REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Vyd. 9., (V novém překladu v Euromedia Group 1.). Přeložil Ivana PARKMANOVÁ. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1395-7.
12. REMARQUE, Erich Maria. *Nebe nezná vyvolených*. Vyd. 8., (V Euromedia Group 3.). Přeložil Věra HOUBOVÁ. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1411-4.
13. REMARQUE, Erich Maria. *Stíny v ráji*. 4. vyd., v nakl. Svoboda-Libertas 1. vyd. Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 802050284x.

14. REMARQUE, Erich Maria. *Tři kamarádi*. Vydání sedmé (v Euromedia Group třetí). Přeložil Věra HOUBOVÁ, přeložil Karel HOUBA. Praha: Ikar, 2017. ISBN 978-80-249-3367-2.
15. Rempel, J. K., Ross, M., & Holmes, J. G. (2001). Trust and communicated attributions in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*
16. Rezek Petr, „Přátelství“, *Prší krásně, Bonton, r. 1999*
17. SPIŠIAKOVÁ, Mária, et al. Hejduk, T.–Pacovská, K.(eds.): Filosofie lásky a přátelství. *Studia Aloisiana*, 2017
18. VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantika*. V Tribunu EU vyd. 3. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-753-3.
19. VÍCHOVÁ, Klára. \textit{Gertruda Steinová a ztracená generace} [online]. Hradec Králové, 2016 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/tw0de3/>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Jan Suk.
20. VOLKOVÁ, Anežka, et al. Čeho se dnes mladí lidé bojí? Volně generované výpovědi o strachu vs. sebezposuzovací škála. *Ceskoslovenska Psychologie*, 2016, 60.2.
21. VOŘÍŠEK, Karel a Jitka VYSEKALOVÁ. *Jak být přesvědčivý a neztratit se v davu*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5385-0.
22. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. Sociální psychologie, Grada, 2. přepracované vydání 2008, ISBN 978-80-247-1428-8.
23. Význam přátelství či přátelského vztahu mezi klientem a terénním sociálním pracovníkem: bakalářská práce / Veronika Šamánková, DiS.; vedoucí práce: Mgr. Ing. Ondřej Fischer. Praha. 66 s.

Elektronické zdroje

1. Erich Maria Remarque. Britannica.com. [online]. [2023] [Accessed 2023-06-18]. Přístupné na: <https://www.britannica.com/topic/All-Quiet-on-the-Western-Front-novel>
2. Erich Maria Remarque - German writer: Author of "All Quiet on the Western Front." *Fascinating Facts Of The Great War* [online]. 2019, 22. June 2019 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <http://fascinatingfactsofww1.blogspot.com/2019/06/erich-maria-remarque-1898-1970-german.html>
3. NĚMCOVÁ, Karolína. *Erich Maria Remarque: Na západní frontě si klidu neužil: „První granát, jenž dopadl, zasáhl naše srdce,“* [online]. EPOCHAPLUS, 2015 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z: <https://epochaplus.cz/erich-maria-remarque-na-zapadni-fronte-si-klidu-neuzil/>
4. Lost Generation – American literature. Britannica.com. [online]. [2023] [Accessed 2023-05-08]. Přístupné na: <http://www.britannica.com/topic/Lost-Generation>
5. Vztah mezi dvěma přáteli a jeho podobnosti se vztahem mezi sourozenci. *Psychologie.cz* [online]. x [cit. 2023-05-27]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/vztah-mezi-dvema-prateli-a-jeho-podobnosti-s-vztahem-mezi-sourozenci/>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – *Portrét Ericha M. Remarqua jakožto vojáka*

Příloha č. 2 – *Fotografie Ericha M. Remarqua se svou druhou ženou Paulette G. Remarquovou*

Přílohy

1)

63

2)

64

⁶³ Erich Maria Remarque - German writer: Author of "All Quiet on the Western Front." *Fascinating Facts Of The Great War* [online]. 2019, 22. June 2019 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z:

<http://fascinatingfactsofww1.blogspot.com/2019/06/erich-maria-remarque-1898-1970-german.html>

⁶⁴ NĚMCOVÁ, Karolína. *Erich Maria Remarque: Na západní frontě si klidu neužil: „První granát, jenž dopadl, zasáhl naše srdce,*“ [online]. EpoquePlus, 2015 [cit. 2023-06-17]. Dostupné z:

<https://epochaplus.cz/erich-maria-remarque-na-zapadni-fronte-si-klidu-neuzil/>